

Zeynep Şarлак, *Türkiye'nin Milli Güvenlik Devleti: Kökeni, Gelişimi, Dönüşümü*, İletişim Yayınları, 2022, 368 s.

Değerlendiren: Bayram Koca

Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi, siyasi tarihçiler için son yıllarda popüler bir konu olmakla birlikte bu dönemin hala çalışılmayı bekleyen yönleri vardır. Başta 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi olmak üzere Soğuk Savaş'taki birçok olay ve aktör, Türkiye siyasi tarihinde günümüzde hâlâ etkisini hissettiğimiz kırılma noktalarına yol açmıştır. Bu bağlamda Zeynep Şarлак, önemli bir boşluğu doldurmaya aday bir çalışmaya imza atmıştır.

Şarлак'ın kaleme aldığı *Türkiye'nin Milli Güvenlik Devleti: Kökeni, Gelişimi, Dönüşümü* adlı kitap İletişim Yayınları tarafından 2022'de yayımlanmıştır. Aslında bu çalışma, Eric Jan Zürcher ve Ahmet İnel eş danışmanlığında Leiden Üniversitesi'nde 25 Ağustos 2020'de "A History of the National Security State in Turkey" başlığıyla kabul edilen doktora tezine dayanmaktadır. Kitap, bağımsız araştırmacılığın yanı sıra çevirmenlik de yapan Şarлак tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. Şarлак 1995'te Boğaziçi Üniversitesi'nden, bu çalışmayı da besleyecek olan, "Brezilya, Güney Kore ve Türkiye'de Darbeler ve Anayasalar: Yasal-Kurumsal Yapılanma Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma" başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini almıştır.

Yazar, çalışmanın ortaya çıkmasında "Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasının ardından ABD'nin vazgeçilmez bir müttefiki olduğu" ve "Türkiye devletinde milli

@ Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi. bayramkoca88@gmail.com

id https://orcid.org/0000-0003-3269-7132

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0343
insan & toplum, 2023; 13(1): 495-499.
insanvetoplum.org

güvenlik söyleminin temel siyasi ve toplumsal meselelerin önünde bir engel teşkil ediyor” (s. 13) ifadelerinin birbiriyle ilişkiselliğinin gözden kaçmasının etkili olduğunu belirtir. Başka bir deyişle bu iki ifadenin birbiriyle ilişkisini kanıtlamaya çalışır. Aslında çalışma, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika’da uygulanmaya başlanan “milli güvenlik devleti” anlayışının müttefik ülkelere askeri darbeler aracılığıyla nakledilmesini; bu bağlamda da Türkiye’ye de “ithal” edilmesini ele alıyor.

1940’ların sonundan başlayıp 1980’lerin sonuna kadar devam eden Soğuk Savaş sürecinde, Sovyetler Birliği’nin başını çektiği “komünist” Doğu bloku ile Amerika’nın başını çektiği “kapitalist” Batı bloku arasında mücadele söz konusudur. Şarlak, “milli güvenlik devleti” anlayışının Amerika öncülüğünde Batı blokunun “ideolojisi” veya “ideal devlet tarzı” haline getirildiğini öne sürer. Üstelik bunu da devletin diğer kurumlarıyla uğraşmak yerine doğrudan “devletin kurucusu ve koruyucusu” rolündeki orduyu endoktrine ederek gerçekleştirir (s. 14). Daha açık ifadeyle Amerika’da “milli güvenlik” çerçevesinde eğitim alan NATO’ya üye ülkelerin askerleri, darbelerle iktidarı ele geçirdiklerinde başta anayasa olmak üzere “milli güvenlik” kavramını gerek siyasi söyleme gerekse devletin kurumsal mimarisine zerk ediyorlardı (s. 14). Dolayısıyla Amerika, askerler ve onların gerçekleştirdiği darbeler aracılığıyla milli güvenlik anlayışını özellikle Sovyetlere karşı kritik ülkelere ithal ediyordu. Örneğin Latin Amerika’da Brezilya, Asya’da Güney Kore kendi bölgeleri için önemli ülkeler olduğu için Amerika’dan milli güvenlik kavramını ithal etmişlerdir. Tıpkı Orta Doğu için önemli bir ülke olan Türkiye’de de olduğu gibi. Dolayısıyla Şarlak, Türkiye’nin Soğuk Savaş sürecinde kademeli olarak “milli güvenlik devleti” haline dönüştürüldüğünü iddia ediyor.

Çalışma, sunuş kısmında Ahmet Kuyaş’ın da belirttiği gibi oldukça geniş bir kaynakçaya sahiptir. Şarlak, öne sürdüğü iddiaları temellendirmek için Amerika’da gizliliği kaldırılıp kamuoyunun kullanımına açılan resmi belgeleri, Amerika ve Türkiye’de devlet kurumlarının hazırladığı raporları, Milli Güvenlik Kurulu kararlarını ve konuya dair birçok mevzuat ve yönetmeliği çalışmasında kullanmıştır. Ayrıca çalışması için gazete ve dergi taraması da yapmış, dönemin aktörlerinin anılarından da faydalanmıştır. Bu çerçevede bu çalışmanın, oldukça geniş bir kaynağı eleştirel analize tabi tutarak hazırlandığını belirtmemiz gerekir.

Çalışma bağlam olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika’da “milli güvenlik devleti” anlayışının ortaya çıkışını ve kurumlar aracılığıyla nasıl uygulandığını ele alarak başlıyor. Sonrasında da başta Güney Kore, Brezilya olmak üzere diğer Batı bloku ülkelerine uygulandığını tartışıyor. İlerleyen bölümlerde ise Türkiye’de milli güvenlik devletinin kademeli olarak uygulandığını ve devlet kurumlarında nasıl dönüşüme yol açtığını ele alıyor. Bu bağlamda 1940’lardan 2000’lerin başına kadarki Türkiye’nin

60-70 yıllık tarihini inceliyor. Kitabın birinci bölümündeki Amerika örneğini de akılda tutacak olursak çalışma, Türkiye ile Amerika'yı milli güvenlik devletinin ortaya çıkışı ve uygulanması bağlamında karşılaştırma fırsatı veriyor. Brezilya, Güney Kore ve Latin Amerika ülkelerini de yeri geldiğinde karşılaştırmaya dahil ederek onlara da örtülü bir şekilde çalışmada yer vermiş oluyor. Dolayısıyla çalışmanın karşılaştırma metodunu kullanarak geniş bir bağlama dair söz söylediğini belirtmemiz gerek.

Şarлак'ın çalışmasının özgünlüğü, Türkiye'de Soğuk Savaş sürecinde yaşananların aslında bize has olmadığını; genel olarak Sovyetlere karşı Batı blokunda yaşandığını belgelerle açıklıyor olmasıdır. Bu bağlamda Türk siyasi tarihindeki olayları analiz ederken zaman zaman kullanılan "biz bize benzeriz" ifadesinin yanlışlanmasını, Türkiye'nin elbette kendine has özgünlükleri olmakla birlikte, ana hatları itibarıyla dünyanın Batı blokunda olan bitenle eşgüdümlü hareket ettiğini ortaya koyuyor.

Milli güvenlik devletinde ordu, ülkenin "güvenliği"nin sağlanmasında ve "milli hedef ve çıkarların" belirlenmesinde neredeyse tek aktör konumuna gelmekteydi. Yazar, bu devlet anlayışının ayırt edici özelliğinin "düşman paranoyası" (s. 71) olduğunu öner sürer ve bu bağlamda Soğuk Savaş sürecinde ülkenin güvenliğini ya da bekasını sarsan temel düşmanın komünizm olduğunu söyler. Dolayısıyla Soğuk Savaş sürecinde devlet tarafından ülkenin güvenliği için komünizmle mücadele, temel meselelerden biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında özellikle 1990'larda ise Kürtlerin ülkeyi "bölme" ve İslamcıların "irtica" tehditleri yeni düşman olarak kodlanmıştır (s. 213). Türkiye Truman Doktrini, Marshall Planı ve 1952'de NATO'ya üye olarak Batı blokunda yer almış ve bu topraklarda milli güvenlik devletine giden süreç başlamıştır. Şarлак'a göre, milli güvenlik devletinin Türkiye'de yerleşmeye başlaması ilk olarak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi iledir. Darbe sonrası kurulan Milli Güvenlik Kurulu, sivil yönetime geçilse bile ordunun yönetimdeki ağırlığının korunmasına yardımcı olmuştur. Benzer şekilde 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması da bu devlet anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak yazar, milli güvenlik devletinin Türkiye'de tam anlamıyla kurumsallaşmasını 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'yle olduğunu öne sürer. Her darbeye biraz daha güçlenen ordu, 12 Eylül'le "ideal milli güvenlik devleti"ni kurmak için ortamı yakalamıştır (ya da ortamı kendisini yaratmıştır). Şarлак, 12 Eylül'ü literatürde kullanılan "Kemalist bir restorasyon" yerine "milli güvenlik devletini pekiştirme" dönemi olarak tanımlar (s. 213). 12 Eylül sürecinde Milli Güvenlik Kurulu "merkezi güvenlik aktörü" haline gelmiş (s. 158), Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ise "gölge hükümet" konumuna erişmiştir (s. 166). Bu devlet anlayışı çerçevesinde literatürde *McCarthyism* olarak da geçen komünist avı başlatılmıştır. Devlet, neredeyse her meseleyi "milli güvenlik"le ilişkilendirmiş ve devletin bekasını tehdit edenleri

sadece komünistlerle sınırlandırmamış; “lüzumundan fazla serptildiğini düşündüğü tüm muhalif çıkışlar”ı da bu tehdidin içine dahil etmiştir (s. 15). Yine özellikle 12 Eylül sonrasında sendikaların, siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin yetki alanları ya da başka deyişle temel insan hakları bu devlet anlayışı çerçevesinde sınırlandırmıştır. Böylece siyaset kalıcı olarak militarize hale gelmiştir.

Yazar, milli güvenlik devletinin Türkiye, Brezilya, Güney Kore gibi ülkelerde demokrasinin konsolide olmamasından dolayı Amerika’ya kıyasla daha geniş uygulama ve müdahale alanı bulduğunu da söyler (s. 15). Başka bir deyişle Türkiye’de milli güvenlik devleti, ithal yeri Amerika’dan daha “radikal” bir şekilde uygulanmıştır. Dış etkiyle Türkiye’ye gelen “milli güvenlik” anlayışı yine bir “dış etki”yle gidecektir. Şarlak, Türkiye’de milli devletinin çözülme sürecinin 1990’ların sonunda Avrupa Birliği’ne (AB) giriş süreciyle olduğunu söyler. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk yıllarında “devlet organlarının sivil siyasi otoritenin kontrolü altında olmasına” ilişkin AB kriterlerine uygun olarak, milli güvenlik devletinin tasfiye olduğunu, böylece demokratikleşme yönünde adımların atıldığını gözlemleriz (s. 312).

Şarlak’a yönetilecek eleştirilerin başında, komünistlerin milli güvenlik devletiyle iç ve dış düşman haline geldiğini söylemesidir. Halbuki CHP’nin tek partili yıllarında da komünistler düşman olarak kodlanmış; 1922’de Türkiye Komünist Partisi’nin kapatılması ya da Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir gibi “komünist”lerin yargılandığı 1938’deki Donanma Davası buna örnektir. Ya da dış düşman olarak Rusların kodlanması, 1877-1878 Rus-Osmanlı savaşı ya da 93 Harbi’ne kadar götürülür. Zira Osmanlı’nın yıkılışının müsebbibi olarak neredeyse Ruslar görülür (Bora, 2012, s. 14). Bu çerçeve Ruslar ve komünistler zaten düşmandı ancak Soğuk Savaş sürecinde bu düşmanlığın netleştiğini söylemek daha doğru bir ifadedir sanıyorum.

İkinci olarak çalışmada devletin komünistlerle nasıl mücadele ettiğine neredeyse hiç değinilmemesidir. Şarlak, milli güvenlik devletinin “paramiliter yapıları” desteklediğini belirtmiş ancak Komünizmle Mücadele Dernekleri’nden (KMD) dahi bahsetmemiştir. Üstelik bu derneğin bir dönem fahri başkanlığını 27 Mayıs’ın lideri ve sonradan Cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel yapmıştır. Ayrıca örtülü ödenekten bu yapıya kaynak aktarımı da olmuş, kısaca bu yapı devlet tarafından desteklenmiştir (Meşe, 2016). Dönemin Genelkurmay Başkanı meşhur anti-komünist Cemal Tural’ın hazırladığı ve tüm askeri birliklere okunması için emir verdiği *Komünizmle Mücadele El Kitabı*’ndan bahsetmesi de iyi olabilirdi. Ya da Mustafa Kemal Atatürk’e atfedilen ancak doğruluğundan emin olmadığımız “Türk aleminin en büyük düşmanı komünizmdir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir.” ifadesinin bu dönemde dolaşıma sokulduğunu tartışabilirdi (Koca, 2017, ss. 553-554).

Şarлак'a diğer bir eleştiri, milli güvenlik devleti öncesi ordunun pasif rolde olduğunu ima etmesine yöneliktir. Halbuki Osmanlı'dan günümüze ordunun rolü genelde önemli olmuştur. Osmanlı'nın gerilemeye başladığı dönemde ilk reformlar askeri alanda uygulanmış, ordu da kendisine devleti kurtarma misyonu yüklemiş ya da kendisini "halskr zbitn" olarak görmüştür. Özellikle ordu içinde gl olan İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iktidarı elinde tutmuştur. Nitekim yıkılmanın eşiğindeki devleti kurtarmak için hareketle geçenler Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, İsmet İnönü gibi askerler olmuştur. Devletin kurtarılması ve cumhuriyetin ilanı sonrası devleti yönetenler yine asker kökenliler olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ordunun görece pasif durumda olması, zaten ordunun içinden (Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü gibi) kişilerin devleti yönetmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Belki de "Türkiye'de ordunun rolü, milli güvenlik devletiyle yasal güvence kazanmış ve belirginleşmiştir" ifadesi daha doğru olabilirdi.

Sonuç olarak řarлак'ın çalışması, literatüre önemli bir katkı olup siyaseti daraltan ve orduya siyaseti tasarlama yetkisi veren milli güvenlik devletinin etraflıca analizini sunmaktadır. Yazar, çalışmanın sonuç kısmında 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrası milli güvenlik devleti anlayışının bu sefer siviller tarafından uygulanmaya konulduğunu söylüyor ya da başka bir deyişle adeta kendi çalışmasının devamı niteliğinde 15 Temmuz'dan günümüze milli güvenlik devletinin incelenmesini neriyordur.

Kaynakça

- Bora, T. (2012). Türk sağı: Siyasal düşünce tarihi açısından bir ereve denemesi. İ. zkan-Kerestecioğlu ve G. G. ztan (Der.), *Türk sağı mitler, fetişler, düşman imgeleri*. (1. Baskı). İletifim Yayınları, 9-28.
- Koca, B (2017). Altmışlı yıllarda Türkiye'de anti-komünizm: Truman Doktrini'nden Komünizmle Mücadele Dernekleri'ne, Kaynar, M. K. (Der.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları*. (1. Baskı). İletifim Yayınları, 545-570.
- Meşe, E. (2016). *Komünizmle Mdele Dernekleri - Türk sağında antikomünizmin inşası*. (1. Baskı). İletifim Yayınları.
- řarлак, Zeynep (2022). *Türkiye'nin milli güvenlik devleti: Kökeni, gelişimi, dönüşümü*. (1. Baskı). İletifim Yayınları.